FAYRAP

ISSN 1306-214X
17
9 771306 214002

ŞUBAT **2019**
SAYI **117**
FİYATI **13 TL**

avangard yayınları

popülist kültür derneği

İçindekiler

3 Yanına gittiğimizde (şiir) | Ömer Yalçınova
4 Bozkır göğünde (şiir) | Can Acer
6 Sıfır noktası (şiir) | Esma Güneş
8 Kış gelmedi (şiir) | Murat Güzel
10 Çift boşluk (hikaye) | Yahya Arslan
13 Misafir (hikaye) | Ramazan Ekici
16 Romantizm: Genel bir muhasebe | Hakan Arslanbenzer
19 Alman romantizmi | Mehmet Ali Akyurt
23 Tarık Buğra kahramanlarında dönüşüm | Ömer Yalçınova
26 Peren Birsaygılı Mut: "Yalınayak basılan çamurlar edebiyatı güçlendirir" | Söyleşen: Ayşenur Ersoy
31 Gerçek acıdır zaten: Ömer Çelik'in hikayeleri | Abdullah Harun Canpolat
33 Temel bir soru: Edebiyat ne işe yarar? (Rita Felski) | Musa Gönüllü
35 Kusursuz inançsızlık | Fazıl Baş
38 Sağcılık Sözlüğü (alkollü mekan, ehl-i sünnet omurga, felsefe, tevazu, Türk) | Murat Küçükçifci & Elyesa Koytak
42 28 Şubat darbesi ve edebiyat dergilerinin tutumu | Naman Bakaç
46 Abdullah Başaran, kitap başarısız | Elyesa Koytak
49 Yanlış gömlek (şiir) | Emir Taha Özer
50 Demir risalesi (şiir) | Ensar Avcı
54 Hesap (şiir) | H. İbrahim Karahan
55 İtiraf (şiir) | Salih Taş
56 Pas silen ayet (şiir) | Mehmet Akif Yıldırım

Sahibi-Sorumlusu: Hakan Arslanbenzer
Editörler: Muhammed Fazıl Baş, Muhammet Elyesa Koytak, Esma Güneş
Yayın Sekreteri: Yahya Arslan
Kapak Deseni: @shutterstock
Yönetim Yeri: Mimar Sinan Mh. Azizlik Sk. 20-22/1 34672 Üsküdar-İstanbul 216-201 27 25

Basım Yeri: İMAK Ofset Basım Yayın San. Tic. Ltd. Şti. 212-656 29 26
Basım Tarihi: 4.2.2019
Yayın Türü: Yaygın süreli
Abonelik Fiyatı: 156 TL (12 sayı)
Banka Hesabı: TR 0600-2050-0009-3734-2970-0001 (Avangard Yayınları-Kuveyt Türk)
İletişim: fayrapper@gmail.com

Sayı: 117 | Şubat 2019 | Fiyatı: 13 TL

Alman romantizmi

MEHMET ALİ AKYURT

"Sıradan şeylere yüksek bir anlam, alışılmışa gizemli bir itibar, bilinene bilinmeyenin onurunu, sonluya sonsuz bir görünüm vererek romantikleştiriyorum." Novalis[1]

Alman romantizminin farklı vurgu, görünüm ve bileşenlerinden söz edebiliriz. Bunlardan ilki iradecilik, şahsiyet, şahsiyetini kazanmış bireyin siyaset, tarih ve biyografi içindeki failiyeti etrafında ifade edilebilir. Nitekim Friedrich Schlegel *Athenäum* dergisinde (1798) siyasi, felsefi ve edebî üç çağdaş gelişmeyi önemsediklerini dile getirir: (1) "siyasette bireyin özgürlüğünü sağlayacak olan [Fransız] Devrim[i]", (2) "felsefede mutlak özneyi ve onun yaratıcı edimini temele koyan Fichte felsefesi" ve (3) "bu özne-bireyin yetişmesini ve gelişimini konu edinen [Goethe'nin] Bildungsroman[ı] *Wilhelm Meister'in Çıraklık Yılları*"nda karşılığını bulan edebiyat anlayışı.[2]

Bu üç temelin siyasi olanı, Fransız İhtilali gerek ihtilal sonrası toplumsal kargaşa (bilhassa Goethe'nin erken eleştirisi, "Goethe, özgürlük düşüncesi açısından karşı çıkmadığı devrimin korkunç karmaşasından ruhunu uzak tutmak için kendini bitkilerin ve renklerin dönüşümlerine veriyordu"[3]) ve "oluk oluk kan akmayan bir günün geçmediği Terör dönemi-

[1] Rüdiger Safranski, *Romantik: Bir Alman Sorunsalı*, Kabalcı y., 2013, 11.

[2] Ömer B. Albayrak, "Çevirmenin Önsözü: Köpek Dişli Dionysos", içinde: *Romantizm Okulu*, Heinrich Heine, İstanbul: Yapı Kredi y., 2015, 17-18.

[3] Albayrak, 18.

nin çılgınlığı"[4], gerek Fransa'nın askerî gücünün Almanya'ya yönelmesi sonucu olumlu alımlanışını büsbütün yitirdi. Felsefi temel, Fichte felsefesinin bireyi kadiri mutlak konumuna koyan yaklaşımı ise gözden geçirildi; baştaki naif iradecilik tarihselci yaklaşımın dikkat çektiği belirleyici tarihsel toplumsal etkenler hesaba katılarak yerini, insanın rolünü tümden göz ardı etmeme hassasiyeti şeklinde daha mütevazı ve güngörmüş bir iradeciliğe bıraktı. Edebiyat ve eğitim alanındaki temeli teşkil eden Bildung ideali ise üçlünün 19. yüzyıla belki en az değişerek kalan parçası oldu.

Mannheim 1800'lerin başında Almanya'da (1) muhafazakar, (2) liberal ve (3) romantik olmak üzere üç farklı hürriyet anlayışına dikkat çekiyor: (1) "Eski tarz bir Alman muhafazakar özgürlükten bahsettiğinde her zümrenin kendi ayrıcalıklarına, serbestliklerine göre yaşama hakkını kast eder." (2) "Bir liberal özgürlüğü eski tarz muhafazakarın özgürlüğün gerçek temeli olarak gördüğü ayrıcalıklardan uzaklaşma olarak düşünüyordu." (3) "Romantik-muhafazakar ve Protestan harekete dahil olanlar özgürlükten içsel özgürlüğü yani her bireyin kendisinin bireysel kişiliğine göre yaşama hakkını anlardı."[5] "Romantizm okulu"nun yukarıda anılan vurguları, burada üçüncü sırada zikredilen "muhafazakar romantik hürriyet anlayışı"yla ilişkilendirilebilir. Bunu etkileri siyaset alanına da uzanan ama merkezi felsefe, edebiyat ve

[4] Albayrak, 18.

[5] Lewis A. Coser, *Sosyolojik Düşüncenin Ustaları: Tarihsel ve Toplumsal Bağlamlarında Fikirler*, 2. bs., Ankara: De Ki, 2015, 376.

eğitimde bulunan bir Bildung liberalizmi, hürriyetçiliği olarak görebiliriz. Temelde Yunan klasikleriyle temastan gelecek bir hürriyet ve cesaret ile Gymnasium'un sağlayacağı filolojik donanımın neticesi olan eleştirel bakış bunun önemli parçalarıdır.

İkinci nokta bilimsel yönelimle ilgilidir. Romantik çizgi tarihselciliğe kapı açtığında felsefeye karşı tarih, spekülasyona karşı ampirik araştırmanın tarafını tutar. Almanya'nın konumunu, 18. yüzyılın ikinci ve 19. yüzyılın ilk yarısının askerî-siyasi açıdan mağlup bir toplumu olarak kendini felsefe ile avutmakla (yahut temelden başlamakla) ilişkilendirmek yaygın bir yaklaşımdır.[6] Alman düşüncesi dendiğinde Kant, Fichte ve Hegel gibi isimler merkeze alınır.[7] Tarih felsefesi geliştirmek, farklı bir gelişme çizgisi kurmak, rasyonalitenin gelişme safhalarını değişik bir şekilde tanımlamak ve Almanya'yı/Prusya'yı böylece merkeze koymak... Burada askerî-siyasi yenilgi ile tarih felsefesi ilgisi arasında bir ilişki, daha da ötesinde bir özdeşlik, hatta zorunlu bir bağ kurulur.

Halbuki aynı yenilginin, "geri"liğin yarattığı basıncın Almanya örneğinde kendini bilimsel bir hırs ile dışa vurduğunu iddia etmek de mümkündür. Toplum, tarih, insan, kültür dünyasını anlamaya yönelik sonsuz bir ceht, azim, kararlılık... Bu da 1750-1850 döneminde Chladni, Herder, Schleiermacher, Niebuhr, Ranke, Droysen gibi isimlerde kendini gösterir. Beiser bunu Alman düşünsel iklimini filozoflara karşı tarihçilerin belirlediği şeklinde bir formülasyonla ifade eder. Buna göre felsefi yaklaşım, tekil olana evrensel olanın bir örneği olarak bakar, doğruluğu a priori yollar dışında ispatlanamayan genel ilkelerden yola çıkıp evrenselden hareket ederek tekile iner. Tarihsel yaklaşım ise tekile bakıp somut veriler ve tecrübeden hareket ederek evrenseli kavrar, genel ilkelere ve kanunlara varır. Ki Alman düşüncesine bu ikinci yaklaşım egemendir.[8]

Bununla bağlantılı bir diğer nokta da önemlidir. İnsan doğasına dair varsayımlara dayanarak tarih felsefesi üretmek çoğunlukla belli bir topluma üstünlük atfetme tavrıyla birlikte karşımıza çıkar. Buna göre tek bir medeniyet/kültür/çağdaş toplum vardır. Alman romantiklerinin insan tecrübesinin çeşitliliğine odaklanması ise eşit statüye sahip toplumlar/medeniyetler/kültürler şeklinde bir yaklaşım geliştirilmesi ile sonuçlanır. Her kültür kendi tarihselliği ve ilişkiselliği içinde ele alınmalıdır, kültürler daimi bir etkileşim halindedir... Herder'de karşılığını bulan bu yaklaşım nitekim eş zamanlı olarak milliyetçiliğin ve bilimsel bir araştırma programının (antropoloji, folklor araştırmaları...) hareket noktası olacaktır.

Batılı araştırmacılar Batı-dışı toplumları bazen zihniyetleri ve dinî metinleri itibariyle ele alıp tanımlamaya çalışmışlardır. Şarkiyatçılığın bu metinsel ve soyut hali tarih felsefesi ile uyum içinde çalışabilecek, çeşitli siyasi/iktisadi yönelimleri meşrulaştıracak söylemler kurmaya müsaade edecek bir girişimdi. İkinci tip şarkiyatçılık ise Batı-dışı toplumlarla ilgili tarihsel, iktisadi, sosyolojik, folklorik, antropolojik bilgiler de üretmeyi hedefliyordu.[9]

Bir başka açıdan bakıldığında Batı'nın Batı-dışı tarafından yine iki farklı şekilde ele alındığı söylenebilir. İlkinde, ele alınan toplumlar Batı toplumlarının önceki aşamaları olarak görülüyor, Batı toplumlarının kendi tarihlerini anlamaya katkıda bulunuyordu. Tabii bu hikaye tek çizgili bir ilerlemenin son halkası olarak Batı'nın konumunu tescillemeyi de beraberinde getiriyordu. İkinci yaklaşım ise Batı-dışının bu şekilde araçsallaştırılmasından, idareten,

[6] Yaygın yaklaşım demişken, faşizm ve nasyonal sosyalizmin kaynağının "yabanileşmiş bir romantizm" ya da "Nietzsche'nin düşüncelerinin yozlaşmış hali" olduğu kanaatine karşı, Safranski Naziliğin "sapkın bir rasyonalizm"in sonucu olduğunu savunmaktadır. Safranski, *Romantik: Bir Alman Sorunsalı*, 11.

[7] Heine 1835'te şöyle yazar: "Siz Fransızlar aslında bizle kıyaslandığında çok mülayim, evcil, uysalsınız. Siz bir kelle aldınız, Kant ise Tanrı'yı yerinden etti." Heine Kant'ı "felsefenin Robespierre'i", Fichte'yi ise "felsefenin Napoleon'u" sayar ve Hegel'in felsefe devrimini tamamladığını iddia eder. Fransızlarla karşılaştırıldığında Almanlar sistematiktir ve bu sebeple felsefe ile temelden başlayıp sonra siyasete geçeceklerdir. Herbert Schnädelbach, *Philosophie in Deutschland: 1831-1933*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1999, 30-31.

[8] Frederick C. Beiser, *Hegel'den Sonra: 1840-1900 Yılları Arasında Alman Felsefesi*, çev. Soner Soysal, İstanbul: Hil y., 2018, 158-60.

[9] 1906-1926 arasında Paris'te çıkan *Revue du Monde Musulman* (İslam Dünyası Dergisi) gibi örnekler bu kapsamda düşünülebilir. Ahmet Kavas, "Revue du Monde Musulman", İslam Ansiklopedisi, TDV, İstanbul, 2008).

Sis Denizi Üzerinde Gezgin, Caspar David Friedrich, 1818

usulen, göstermelik ele alınmasından farklıdır. Farklı coğrafya ve toplumların doğrudan, daha gerçekçi bir şekilde, derinlemesine ele alınmasını ifade etmektedir. Bu tür bir araştırma bazen kontrol altına almak ya da kontrol altında tutmak istediğiniz yerleri daha iyi tanımak için gerçekleştirilir. Bazen de en azından belli açılardan kendinizden üstün gördüğünüz veya üstün olabileceğine ihtimal verdiğiniz bir topluma, ondan neleri alabilirim, neleri kendime uyarlayabilirim gözüyle bakmak şeklinde tezahür edebilir. Saf bir merak ve tecessüsten söz edilip edilemeyeceği ise bir tartışma konusudur.

Burada karşınızdaki topluma, sizinkinden farklı olan toplumlara bir tür nevi şahsına münhasırlık, özgüllük statüsü tanıyıp tanımadığınız önemli bir ayrım olarak öne çıkmaktadır. Tek çizgili ilerlemeci Batı anlatısına göre bu toplumlar şüphesiz kendi kendilerine birer hikaye sahibi olarak görülmeyecek, Batılı toplumların/tarihin bir fonksiyonu olarak ele alınacaktır. Sıradan, alışılmış, bilinen ve sonlu olarak...

Halbuki "Almanya'nın Rousseau'su" olarak da nitelenen ve Beiser'in Alman romantizminin üç kurucusundan ilki (diğer ikisi Friedrich Schlegel ve Novalis)[10] olarak ele aldığı Herder, 1769'da Baltık kıyılarından "hedefi belirsiz" bir deniz yolculuğuna çıkmadan cemaatine şöyle diyecekti: "Tek niyetim, Tanrımın dünyasını daha fazla yönüyle tanımaktır." "Havariler ve filozoflar gibi kaygısız, dünyayı görmeye gidiyorum." Safranski bu ânı "Romantik başlangıç: Herder denize açılır" şeklinde kaydediyor.[11] Herder'in bu ândaki tavrını Novalis'in yazının başına aldığımız romantizm tarifinden hareketle sıradışı, alışılmamış, bilinmeyen ve sonsuz olana açıklık olarak yorumlayabiliriz. Gemideyken Herder'i mest eden proje "insan türü" üzerine kapsamlı bir çalışma yapmak; dünya üzerindeki bütün mekan, zaman, kültür ve halkların; bütün karışım ve biçimlerin; din, hukuk, siyaset ve törelerinin evrensel tarihini yazmaktır.[12]

Burada sıradışı, alışılmamış, yabancı olanın ve bilinmeyenin insanı korkutup tedirgin etmesi söz konusu değildir. Hakeza aşağı görülmesi de... Walt Whitman'ın Bir Yabancıya şiirindeki gibi bir temelden birlik, aynılık varsayımı vardır. Nitekim Herder'de farklı toplumların farklı toplumsal-tarihsel durumlarının üstünlük-aşağılık kipiyle ele alınmasına karşı bir eleştiri vardır. Bu eleştiri iki yönlüdür: (1) Grek ve Roma uygarlıkları ulaşılmaz görülmemelidir. (2) Asyalı uluslar aşağı görülmemelidir. Bir ulus kendi katılaşmış toplumsal yaşayış biçimini kutsal ve değiştirilmez sayarsa, iyi düzenlemeler bakımından geride kalıp durağanlık içine düşebilir. Ama bozkırlar, sıradağlar gibi zorlu coğrafi etkenler de bu tür bir durağanlığa sebep olabilir. Nihayetinde onlar da bizim gibi insanlardır. Bütün toplumlar kendi çağının şartları içinde, kendi vicdanı doğrultusunda, kendisi için iyi bildiği bir amaca ulaşmak için uğraşır. Bu şartlar, değerler ve amaçlar bizimkilerden bambaşka olabilir.[13]

Aynı açıklık, "sevinçli telaş", romantik düşüncenin geleceğe bakışı için de geçerlidir. Gelecekte ortaya çıkacak olan ve doğası gereği bilinmeyen şey, kontrol edilmeye çalışılmaz. Bilakis Alman Bildung idealinde bizzat hedeflenen şeydir. Gymnasium'larda eleştirel filolojik tekniklerle donatılan ve Yunan klasikleriyle haşır neşir olan genç Almanlara hazır bir formül belletilmez. Adeta salt bir yöntemle teçhiz edilir ve kendi yollarını kendi çizmeleri doğrultusunda yüreklendirilir.

Sonuç olarak, hayata karşı alınan bütünsel bir tutum olarak romantizm 1800 yılı civarında ortaya çıkmıştır. Bir sanat, şiir akımının ötesinde felsefe, psikoloji, siyaset, ahlak, siyaset ve dünya görüşünü içeren bir "hareket"tir.[14] İnsanı gerçekliğin bir adlandırması/yorumu sınırında konumlandıran adcılıkla (nominalism) akrabadır. Romantik bakış açısından "hayatın sihri çözülemez", evrenin mutlak bilgisine ulaşılamaz, hakikat arayışı sonsuzdur. Bu arayışta akıl yetisinin yanı sıra yaratıcı imgelem, duygu, sezgi ve sanatsal deha; bilimin yanı sıra sanat; insanın genel bilgisinin yanı sıra tekilin özgünlüğünü gözden kaçırmamak, "tekil olana saygı"yı elden bırakmamak gerekir.[15]

[10] Frederick C. Beiser, *Aydınlanma, Devrim ve Romantizm: Modern Alman Politik Düşüncesinin Doğuşu 1790-1800*, çev. Aslı Önal, İstanbul: Ayrıntı y., 2018.

[11] Safranski, *Romantik: Bir Alman Sorunsalı*, 15.

[12] Safranski, 15-17. Braudel'in "ilk uygarlık tarihi çalışması" olarak nitelediği *Milletlerin Örfleri ve Ruhu Üstüne Deneme*'nin (1756) ve yazarı Voltaire'in ampirik tarih–tarih felsefesi arası konumunun Herder'in buradaki yaklaşımıyla karşılaştırılması yararlı olacaktır.

[13] Johann Gottfried von Herder, "İnsanlık Tarihi Felsefesi Üzerine Düşünceler", *Tarih Felsefesi / Seçme Metinler / Herder - Kant - Fichte - Schelling - Hegel - Schopenhauer* içinde, ed. Doğan Özlem ve Güçlü Ateşoğlu, çev. Doğan Özlem, 4. bs, Ankara: Doğu Batı y., 2017, 27, 29.

[14] Besim F. Dellaloğlu, *Romantik Muamma*, İstanbul: Ayrıntı y., 2010, 8-10.

[15] Dellaloğlu, 16-18, 116.